

ЮРИСТЪТ АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ И БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА. ПРЕДИ И СЕГА

*Инна Пелева**

Добър вечер, дами и господа; добър вечер на колегите и приятелите, на четящите хора, които са тук заради една чудесна нова книга. Неин съставител е госпожа Даниела Доковска, хубавия като дизайн и полиграфия том дължим и на добрата амбиция на Висшия адвокатски съвет, също на съпричастието на издателство „Сиби“, а самото издание е посветено на 150-годишнината от рождението на Алеко Константинов.

Книгата портретува именно тази изключителна за българската културна и политическа история личност, като при това я пресъздава откъм специфична гледна точка. У нас разказите за Алеко са най-вече във властта на литературоведите, според чиито реконструкции той е преди всичко автор на пътеписи, фейлетони и едни невероятни разкази за един съвременен българин. А ето този важен том идва да напомни, че Алеко Константинов е не само български каноничен писател, но и юрист. Той е завършил право в Новоросийския университет в Одеса и започва да работи по специалността си в средата на 80-те години на XIX век като член на Софийския окръжен съд, скоро след това е и прокурор в същата инстанция. Бил е помощник-прокурор и съдия и в Софийския апелативен съд. След второто му уволнение през 1992-ра (първото го сполита през 1888 г.) Алеко става адвокат. Книгата, която ни е събрала тази вечер, показва негови текстове, които са документ на живеещото му именно със социалната роля, с характерната професионална идентичност на адвоката.

Преди да се опитам да представя този дял от Алековото писмено наследство, позволете да напомня, че Алеко се обвързва с тукашната правораздавателна система във време, в което новата българска държавност все още е твърде близко до етапа на началното си структуриране. Като всяко начало и това е трудно, белязано с ходове пределно странни (за по-късния наблюдател) и с куриозни иновации – много от тях са част от историята на правните ни институции. Ето например в онези ранни български години дори Иван Вазов е съдия (не че е учил за това) и като такъв се прочува покрай процеса, на който издава смъртна присъда за някакво демонично куче, понеже е видяло сметката на цели 19 овце и агнета. Пак тогава без дипломи Тома Кърджиев е прокурор и после адвокат в Русе, Стефан Стамболов – адвокат в Търново. В съдебните институции на младата България работи Захари Стоянов (и той

* Проф. д.ф.н. Инна Пелева представя книгата „Алеко Константинов като адвокат“ – 29 януари 2013 г., Конферентна зала, СУ „Св. Климент Охридски“.

не разполага с някакъв нострифициран ценз, който да направи логична подобна професионална реализация, но пък старателно – за разлика от Вазов – се самообразова „по материята“). Същият Захари Стоянов – непомерно талантлив писател и безскрупулен партизанин стамболовист – бидейки управник, става причина за първото уволнение на Алеко (властникът Захари иска от помощник прокурора Константинов една точно определена присъда, Алеко не се съобразява с „указанието“ и губи поста си – какво ли си е мислил за страната си наследникът на авторитетния свищовски дом, човекът с високо родово самочувствие и с диплома, подгонен от отмъстителността на „историческия овчар“). Сред изумителните правни сюжети и яростната политизация на онази епоха – редно е да отбележа – ролята на адвоката не е особено престижна, не е особено добра атестация за успешността на личността (показателно е злорадството, с което към финала на 80-те публикации в официоза „Свобода“ предсказват-обещават на уволнения Алеко именно съдбата на адвоката). Съвсем не е случайно, че в класическата ни литература от края на XIX и началото на XX век няма висок, натоварен с позитивна оценъчност образ на защитника, на неговата реч. Героят селянин у Михалаки Георгиев например, на чиято страна са авторите симпатии, нарича адвокатите „двоокати“ и многозначителното преименуване съвсем не носи добри смисли. И в „Двете врати“ на Вазов, и в „Адвокат“ на Елин Пелин намерението на адвоката се проваля, той – поради сатирическите презумпции на разказвачите – бива наказан от обстоятелствата, разобличен в някакъв вид несъстоятелност, с гротескно деформирани характер, поведение и слово. Припомням тези литератури, защото са изрядно въплъщение на масово консумиран тукашен стереотип за минусова аксиологизация, за мислене на адвокатската професия... а и защото въпросният стереотип, сработил за първи път през 90-те години на XIX век, съвсем не е девалидизиран в наши дни. Разбира се, че местната социална легендарика около специфичното занятие няма нищо общо с визията за адвоката, за моженията и ръста му, която визия носи, примерно, популярен в Америка разказ като „Дяволът и Даниел Уебстър“ на Стивън Винсент Бенет (1898–1943; в началото на нашия век се появява и филм с Антъни Хопкинс по този разказ – толкова той като сюжетика е актуален, важен, потребен и любим за онази аудитория). Та Даниел Уебстър е действителна личност; той е американски политик, сенатор и прочут оратор от първата половина на XIX век. А в разказа на Бенет се наема да помогне на човек, който е сключил сделка с Дявола (ипотекирал е душата си), но се е осъзнал и иска да развали договора. Дяволът, силен и непочтен едновременно, събира дванайсет съдебни заседатели из най-престъпните, най-страховитите обитатели на Ада, слуги на злото, а съдия в странния процес е – пак по волята на Сатаната – самият съдия Хоторн, който остава в историята заради процеса срещу салеумските вещици. В края на краищата Даниел Уебстър така красиво и убедително говори, такъв фантастичен оратор е, че сторва невъзможното: той спечелва за своята теза съдебните заседатели, душата на човека е спасена, Дяволът губи

делото. И то съвсем по процедурата, съвсем по правилата на спазващия законната буква процес.

За европейското съзнание, познаващо „Фауст“, щастливото избавление със съдебна победа над Сатаната от припомнения американски разказ бездруго звучи злепоставящо бодряшки. Така или иначе обаче историята за Даниел Уебстър казва неща за нагласите на мястото, за манталитета на общността, към която принадлежи разказвачът Бенет. И да – в края на краищата това какви сюжети относно Защитника съчинява и би могла да съчини една национална среда всъщност признава в каква степен тази среда познава и обитава демокрацията като фундаментален принцип за организиране на обществото.

Тук не разполагаме с наратив, споделящ възхита и вяра в Защитника, представа за ролята и ръста на Адвоката, подобни на вписаните в Бенетовата фантазмагория.

Но пък разполагаме с историята на реалната личност Алеко Константинов.

В последния дял от изданието, което ни събира днес, са поместени Алекови писма до колеги и приятели, с които той има служебни отношения. В тези страници става дума и за неуспехи, и за нелепи случайности, и за тревоги покрай неполучени хонорари. Заради споменатите писма Алеко няма как да ни се привиди в позата на монолитно прекрасния Даниел Уебстър, Победителя, Славния защитник. Заедно с това обаче томът не само показва „човешкото, твърде човешкото“ в нашия герой. Освен че щрихира понякога тягостни детайли от „бекстейджа“ на адвокатстването, книгата ни предлага да видим Алеко на същинската сцена на професията – и тогава той е блестящ. Тук са защитните му речи по делото за покушението срещу министър-председателя Стамболов и убийството на министър Белчев (адвокат е на Петко Каравелов и Трайко Китанчев), както и защитата му на Илия Георгов, обвиняем в процес, свързан с този по повод атентата срещу Стамболов. Първият процес тече през лятото на 1892 г. и навремето (предсказуемо) е свръхважно събитие в публичния живот на страната. Делото се гледа от военнополови съд и под страхотен политически натиск, който във висока степен предопределя изхода му. Да си защитник по този процес е не само сложна от чисто юридическа гледна точка задача; да си защитник точно там и тогава, в онези условия, предполага и сериозна доза кураж, и граждански – съвсем не формален – ангажимент към правото на защита. А самите слова на адвоката Константинов разкриват респектираща компетентност, професионална умелост, безкомпромисно владееене на технологията на защитата, както и един много съвременен усет за мяра при употребите на юридическото красноречие.

Освен като „практик“, Алеко ще ни впечатли и като теоретик на правото – в тома пред нас е поместена реабилитационната му работа, заради която той се надява да получи преподавателско място в Юридическия факултет на Софийския университет. Темата на труда е „Правото на помилване по повод на новия наказателен закон“. И този текст ще отгледа нов тип почит у читателите сънародници спрямо уж добре познатия творец, и тези страници някак нямат общо с кулинарно изкушавания

бохем Алеко, редица смешни истории, за когото толкова често са ни разказвали. В „Правото на помилване...“ говорят високата профилирана образованост и много добрата академична подготовка; това е текст със структурата и реторическото поведение на научното изследване. И освен това съчинението е белязано от особена прозорливост, водеща размишлението отвъд границите на конкретната юридическа задача. Авторът на труда защитава правото на помилване с презумпцията, че съдът не може да бъде и не може да бъде мислен за безпогрешен (Алеко не страда от професионалната деформация, която кара вострастените в определено поприще, отдадените на определена дейност да идеализират съответната сфера и възможностите на обслужващите я). Именно теоретическата сигурност в погрешимостта на съда изисква според юриста Константинов – като хуманен инструмент за обезопасяване, за неутрализиране на евентуалната съдебна грешка – правото на помилване да съществува. Веднага да кажа, че у Алеко не е толкова семпло, колкото току-що го представих: той говори за необозримото разнообразие на казуси, което юридическите сценарии на наказуемостта няма как да обхванат – и това също е мотив възможността за помилване да е гарантирана наличност (животът е по-голям от правото, нищо че правото подрежда живота ни). Алеко говори и за високата политическа целесъобразност, която изисква определени изключителни избори в определени ситуации, а тези изключителни избори биха били по-осъществими, ако правото на помилване е задължително вписано в регламентите на държавността, и т.н., и т.н. . .

Ето така, черга по черга, в тома се слага другият портрет на Алеко. Той не е само човекът, написал ужасната и болезнено смешна книга „Бай Ганю“. Той, освен това, е човекът, който е превърнал правото на защита и правото на помилване в мотиви на своето практическо и интелектуално усилие, в мотиви на един небанален, а и не чисто ситуативно обусловен (така смятам), екзистенциално важен за самия индивид размисъл.

Тази книга може да събере грижата и любопитствата на поне две интелегентски съсловия – на филолозите литературоведи и на правистите. (Между другото, правото и литературата в роден контекст винаги са имали своите срещи и кръстосвания: правист е Стоян Михайловски, за Вазов и Захари Стоянов, двусмислено обвързани с правораздавателните институции след Освобождението, вече споменах; освен Алеко, пишещ юрист, класик на националната художествена словесност, е Георги Стаматов; прависти литератори са Иван Кирилов, Владимир Василев, Константин Константинов, Стефан Тинтеров, Димитър Шишманов и ред още други. . . А и – как да забравим – фразата „Бай Ганю уби своя автор“, върху която израства цяла литературоведска традиция за интерпретиране на прословутото Алеково произведение, е произнесена за първи път от един прокурор в рамките на един действителен процес – процесът е срещу убийците на Алеко Константинов, прокурорът е чехът Хинек Майер, а делото приключва с две изпълнени смъртни присъди. И нима клишето „писател съдник на своето време“, което клише все още броди из литературноистори-

чески разработки, не признава същностна връзка между юридическо съзнание и херменевтична похватност.) Та това, че тази книга ще ангажира и прависти, и литературоведи, ми се вижда обнадеждаващо откъм възможността да откриваме по-често поводи интелегентските съсловия у нас да си говорят – един от проблемите на сегашното време, мисля, се корени точно в самотността, в самозатварянето на всяко от образованите съсловия в собствената му специфична начетеност, в собствения му тесен професионализъм. А така ни е нужна по-широката, по-споделената и споделима културна компетентност, която помага да прекрочваме предубедености и стереотипни реакции...

И накрая непременно трябва да отбележа още нещо. Тази книга споменава с почит хора, работили преди днес върху делото на Алеко Константинов. Тук е публикувана студията на Михаил Арнаудов от 1930 г. – един класически портрет на Алеко; тук е споменат Илия Тодоров, посветил много време и труд за изготвянето на томове със съчиненията на писателя и на научния апарат към тях. Споменати с благодарност са и наследниците на изследователите, понеже добронамерено са пожелали някогашният труд да продължи да живее в новото издание (за появата му е съдействала и Столичната градска библиотека, чиято заслуга също е отразена в тома). Във времена, в които рядко се посочват предходници и преди нас заслужили, когато благодарност и респект рядко се изпитват и още по-рядко се артикулират публично, етичните жестове, означени в изданието, наистина задават добрия, високия хоризонт на живеенето във и чрез книгата.

И заради възпитателния пример на тези етични жестове лично благодаря на председателя на Висшия адвокатски съвет Даниела Доковска – съставител на приносното издание, и пожелавам успех и чувствителни читатели на книгата „Алеко Константинов като адвокат“.